

Troostspel

Geestelijke verzorging voor kinderen door middel van theater en spel

De auteur, theatermaker en masterstudent geestelijke verzorging, beschrijft in dit artikel hoe theater en spel een toegangspoort zijn tot het bespreken en verwerken van positieve en negatieve ervaringen van kinderen. Ze exploreert een nog niet ontgonnen terrein op het gebied van de geestelijke verzorging, namelijk voor kinderen.

Simone van Laar

'PIJN IS EEN OPLEVING van het denken', aldus de Amerikaanse filosofe Martha Nussbaum in een interview in *de Volkskrant* (Burghoorn, 2020). Ze houdt een vurig pleidooi voor het serieus nemen van emoties, omdat die net zo 'intelligent' zijn als gedachten. De tegenstelling tussen gevoel en verstand is volgens Nussbaum schijn. Beide stuwens mensleven voort, hoewel de een dat op grilliger wijze doet dan de andere. Anders dan gedachten zijn gevoelens lastiger onder woorden te brengen. Gelukkig heeft de mens daar al heel lang geleden de kunsten voor uitgevonden. Kunst kan ons inzicht geven in ons gevoelsleven, waar plezier, angst,

verlies, compassie, schuld, liefde en woede onophoudelijk woelen.

Plezier en pijn horen bij het leven, maar we zijn er als mens nooit heel goed in geworden om het laatste te ervaren en aanvaarden. Als je van mensen en het leven zelf houdt, zul je ook verdriet en angst kennen. 'Plezier en pijn zijn de risico's van het mens-zijn', aldus Nussbaum in hetzelfde interview. Wie zich ten diepste kan verbinden, zal ook diepe pijn kennen. Tegelijkertijd denk ik dat verbinding cruciaal is om met pijn om te kunnen gaan. Als theatermaker en docent verdiep ik mij graag in alle mogelijke menselijke emoties en zoek ik naar manieren om mensen met elkaar te verbinden. Ik werk met mensen van één tot en met negennegentig. In 2019 begon ik met een premaster om geestelijk verzorger te worden, daarbij wil ik graag theater en geestelijke verzorging combineren. Mijn interesse ligt specifiek bij geestelijke verzorging aan kinderen.

Geestelijke verzorging aan kinderen staat nog in de kinderschoenen. Ik kan mij echter niet voorstellen dat een kind minder behoefte zou hebben aan geestelijke verzorging dan een volwassene. Kinderen voelen niet minder en hebben niet minder behoefte aan verbinding of contact wanneer ze verdrietig of bang zijn. Uit onderzoek

blijkt dat geestelijke verzorging voor kinderen vaak gericht is op de ouders. Uiteraard is het belangrijk dat ouders ondersteund worden, zodat zij er ook weer voor het kind kunnen zijn. Maar toch zou ik graag een geestelijk verzorger worden die er ook speciaal voor het kind is en ik denk dat er meer mensen zijn met die ambitie.

Voor het werken met kinderen is een meer speelse aanpak gewenst, met andere vormen van communicatie (naast het verbale) en is pedagogische kennis noodzakelijk. De huidige nascholing voor geestelijke verzorging aan kinderen richt zich op palliatieve zorg aan kinderen en hun naasten. Ik denk dat er ook interessante mogelijkheden liggen voor bijvoorbeeld chronisch zieke kinderen, gevluchte kinderen en kinderen in de jeugdzorg. Plezier en pijn vormen ook risico's in een kinderleven, zou Nussbaum zeggen.

Verhalen zonder woorden

Waar volwassenen over woorden beschikken, is spel voor kinderen het belangrijkste communicatie- en expressiemiddel. Vanaf een bepaalde leeftijd kunnen we zeggen wie we zijn door verhalen te vertellen, voordien spelen we wie we zijn. Het spel van een kind vertelt altijd een verhaal. Over hoe het zich vandaag voelt, misschien ook over hoe het zich gisteren voelde of hoe gezinsleden zich voelen. Wanneer een kind prima kan praten, kan het spel een ingang zijn om een verhaal te delen. Pijn is zelden makkelijk, spelen dat jij of iemand anders pijn heeft, gaat al iets makkelijker. Kijken naar iemand die iemand speelt die pijn heeft en daarover praten, is nog weer wat makkelijker, maar niet minder betekenisvol.

Speltherapie kan geestelijk verzorgers voor kinderen inspireren, al zijn er ook verschillen. Een therapeut werkt vaak vanuit een

Het kind bestaat uit honderd

Het kind heeft honderd talen, honderd handen, honderd gedachten, honderd manieren van denken, van spelen, van spreken.

Honderd, altijd weer honderd manieren van luisteren, verwonderen, liefhebben.

Honderd vreugden om te zingen en te begrijpen.

Honderd werelden om te ontdekken.

Honderd werelden om te verzinnen.

Honderd werelden om te dromen.

Het kind heeft honderd talen (en nog honderd, honderd, honderd meer) maar ze pakken er negenennegentig af, de school en de samenleving scheiden het hoofd van lichaam.

Zij zeggen hen:

te denken zonder handen, te doen zonder het hoofd, te luisteren en niet te praten,

te begrijpen zonder vreugde, lief te hebben en zich te verbazen,

alleen met Pasen en met Kerstmis.

Ze zeggen hen:

Ik geef je de al ontdekte wereld en van de honderd stelen ze er negenennegentig.

Ze zeggen hen

dat werk en spel, realiteit en fantasie, wetenschap en verbeelding,

hemel en aarde, verstand en droom dingen zijn die niet bij elkaar horen.

Kortom, ze zeggen hen dat de honderd er niet is.

Het kind zegt: 'Zeker, die is er wél!'

diagnose of probleem en wil een bepaald doel bereiken. Een geestelijk verzorger kan via spel en theater het terrein van de emoties, verbeelding en verlangens betreden, zonder dat daar iets veranderd of opgelost moet worden. Al mag dat natuurlijk wel en kan er ook van alles veranderen, zonder dat dit de bedoeling was. De geestelijk verzorger kan door spel inzicht krijgen in de binnenwereld van het kind: welke thema's brengt het kind naar voren? Wat zijn de belangrijke herinneringen die terugkomen? Welke rol geeft het kind zichzelf en zijn naasten?

Kinderen voelen zich het meest geliefd als zij zich ten diepste begrepen voelen. Dat is misschien wel de belangrijkste taak van de geestelijk verzorger: proberen de ander te begrijpen, zonder er iets aan te hoeven of willen veranderen. Om een kind te begrijpen is het fijn als je zijn talen leert spreken. Kinderen hebben vele manieren om zich uit te drukken, niet alleen met woorden maar bijvoorbeeld ook in beweging, klank, beeld en vorm. Volgens de Italiaanse peda-

goog-filosoof Loris Malaguzzi hebben kinderen wel honderd talen. In een gedicht uit 1950 van zijn hand (Malaguzzi, 2010) lees je duidelijk zijn manier van kijken naar kinderen (zie kader). Het kan iedereen die met kinderen wil werken inspireren om vergeten talen op te frissen en nieuwe talen te ontdekken.

En niemand wist waarom

Van jongs af aan heb ik zelf eindeloos gespeeld en nog steeds kan ik daarbij ervaren dat zich een wereld met eindeloze mogelijkheden opent. Op de spelvloer openen we ons, we leggen onze ziel bloot en ineens zijn we allemaal even kwetsbaar. Deze kwetsbaarheid en openheid bieden allerlei mogelijkheden voor contact die ik in mijn werk graag onderzoek. Ik ben theatermaker en leerkracht en combineer het kunstzinnige en pedagogische graag met mijn levensbeschouwelijke interesses. In die driehoek tussen theater, pedagogiek en zingeving ontstond de interactieve muziektheatervoorstelling *En niemand wist waarom*. Deze voorstelling gaat over verdrietig zijn zonder

dat je weet waarom en is bedoeld voor iedereen vanaf vier jaar. Het is een voorstelling over iemand heel graag willen helpen, de moed om voor jezelf op te komen en uit te spreken wat je voelt. Wij mensen willen elkaar vaak graag helpen, maar zijn daar dikwijls best onhandig in. Ook kunnen we alles willen begrijpen, maar is dat ook altijd nodig? Daarnaast gaat de voorstelling over troost, al wordt het woord nergens letterlijk genoemd.

Wat is dat eigenlijk, troost? Hoe kun je jezelf of een ander troosten? Wat verandert er op het moment dat je je emoties en behoeften serieus leert nemen en hoe creëer je daar ruimte voor? Deze vragen zijn essentieel voor mensen, ongeacht de leeftijd. Hopelijk geldt ook in dit geval: jong geleerd, oud gedaan. Het zou mooi als je je als kind veerkrachtiger kunt ontwikkelen als je met zulke vragen in aanraking komt. Zodat je er eigen ideeën over kunt ontwikkelen en je je vrij voelt om er met anderen over te praten. Sommige volwassenen vinden het moeilijk om met kinderen over verdriet te praten,

maar het mooie is dat kinderen in zo'n gesprek vaak zelf het onderwerp troost er al aan koppelen (al dan niet impliciet). Tegelijkertijd lijken kinderen al jong te beseffen dat troosten niet altijd lukt en dat je verdriet niet weg kunt toveren (en dat dat ook niet hoeft).

Geestelijke verzorging aan kinderen staat nog in de kinderschoenen

Met de voorstelling *En niemand wist waarom* kom ik in scholen, bibliotheken en theaters. Samen met de muzikant waarmee ik werk, speelde ik voor een kinderpatiëntenvereniging en zijn er plannen om in een kinderziekenhuis op te treden. De kinderen mogen op bepaalde momenten in het stuk de bijrollen spelen en zijn daardoor actief betrokken. Het spel van de kinderen is improvisatie. Ik beweeg op die momenten met hen mee en bewaak tegelijkertijd de

spanningsboog en de verhaallijn. Voor ouders, verzorgers of docenten is het interessant om te zien hoe kinderen interacteren tijdens de voorstelling. Meegetrokken in het verhaal, kunnen zij soms veel laten zien over zichzelf, in de manier waarop ze spelen. Sommige kinderen zijn afwachtend, anderen nemen zo ongeveer de regie van de voorstelling over. Een volgende geeft een onverwachte wending aan een rol of voegt allerlei tekst of beweging toe. Ook zal ieder kind zich net weer iets anders verhouden tot de personages. De volwassen toeschouwers zien hoe verhalen in mijn verhaal ontstaan. De kinderen vertellen hun eigen verhaal binnen het raamwerk van de voorstelling.

Uiteindelijk zijn het de kinderen die het beste voelen en weten wat nodig is

Voorafgaand aan de voorstelling is een lesbrief beschikbaar met achtergrondinformatie, creatieve en filosofische opdrachten en spelideeën met betrekking tot de voorstelling. Vaste opdracht is het schrijven of tekenen van een brief aan de koningin, het hoofdpersonage in de voorstelling. Er wordt verteld dat de koningin op een dag verdrietig is en niet weet waarom. De vraag dan is of elk kind een tip voor haar heeft of kan vertellen wat het zelf doet als het verdrietig zijn. De brieven komen tijdens de voorstelling uit een brievenbus op het toneel terecht en ik gebruik ze vervolgens in het verhaal. De post is vaak opvallend divers, origineel en oprecht.¹

Aan het eind van de voorstelling leg ik, vanuit de vraag of de kinderen denken dat de koning weleens verdrietig is, geleidelijk de koppeling naar henzelf. Hier vloeit dan een nagesprek uit voort, over hoe zij zelf met verdriet omgaan. Het thema troost komt dan bijna altijd vanzelf ter sprake. In het gesprek is de input van de kinderen altijd

leidend. De gesprekken gaan meestal over wat de kinderen graag doen als zij verdrietig zijn, waar ze dan graag zijn en met wie (of juist alleen). Soms gaat het gesprek ook over soorten verdriet, zoals ontroering. ‘Soms ben ik verdrietig van blijheid,’ vertelde een jongetje een keer. Hij was verrast dat andere mensen in de zaal dat herkenden. Soms vraagt een kind zich af of volwassenen het zelfde verdriet voelen als kinderen of stelt een kind dat je als koning en koningin niet goed kunt huilen, omdat iedereen altijd op je let.

Op een keer bracht een jongetje in dat het moeilijk is om je ouders te troosten. De kleuter vertelde in het bijzijn van negentig andere kinderen en docenten dat zijn moeder verdrietig was als zijn vader haar sloeg. Hij wist dan niet hoe hij haar moest troosten. De zaal werd muissstil. De kinderen om het jongetje heen hielden hem vast en al snel kwamen alle kleuters erbij om hem te omhelzen. Oudere kinderen en docenten keken toe. (Achteraf bleek de school gelukkig op de hoogte van de thuissituatie. De leraar gaf aan dat het heel fijn was dat het kind zijn gevoel nu kon delen en zoveel steun kon ervaren uit de groep.)

Troostspel

Theater en spel kunnen op deze manier een vorm van geestelijke verzorging zijn. In beide gevallen staat inleving in iemand anders centraal. De herkenning die dat mogelijk oproept, kan confronterend zijn en weerstand oproepen of juist voor opluchting en rust zorgen. In alle gevallen treedt er een verandering in het gevoelsleven op. De kijker of medespeler zal, vooropgesteld dat het een goede voorstelling is, geraakt worden en daardoor anders naar zichzelf gaan kijken. Theater en spel (en de andere kunstvormen) doen een direct beroep op het hart; in een samenleving waarin de ratio voorop staat, kan dat een verademing zijn. Theater en spel gaan over voelen en ervaren en dat werkt alleen in het moment, als alles op zijn plek valt en spelers en publiek zich overgeven aan wat er in het hier

en nu gebeurt. Theater kan je een nieuw perspectief geven, je horizon verbreden op het moment dat deze is versmald; het kan je naar plekken voeren waar je misschien nooit meer heen kunt. Theater en spel openen nieuwe mogelijkheden en maken sluimerende verlangens wakker. Het kan al je zintuigen op scherp zetten en je het gevoel geven dat je volop leeft.

Als geestelijk verzorger voor kinderen denk ik dat het belangrijk is om het spel van het kind te begrijpen en erbij aan te sluiten. Theater kan daar een rol in spelen. Daarbij is het allereerst belangrijk om jezelf open te kunnen stellen en eerlijk te kunnen kijken naar je emoties. Kinderen voelen over het algemeen haarfijn aan of je werkelijk contact met hen maakt. Ik bedoel daarmee: contact vanuit het vrije, onbevooroordeelde, nieuwsgierige deel van jezelf dat voortkomt uit onvoorwaardelijke liefde. De geestelijk verzorger staat verder van het kind af dan de familie en hoeft geen medische handelingen uit te voeren. Dat biedt een vrijplaats waarin er ruimte is voor dit soort contact. In de omgeving van het kind zullen er al genoeg mensen geconfronteerd worden met eigen angsten en van daaruit met het kind communiceren. Laat de geestelijk verzorger voor het kind een vrijplaats creëren waar alles gevoeld, gehoord, ervaren en gezegd kan worden. Waar het kind leert te vertrouwen op het eigen emotionele en spirituele kompas, zodat het mogelijk wordt dat verder te ontwikkelen.

Leven met de essentie van leven en dood

Veel jonge kinderen leven op een natuurlijke manier met de essentie van leven en dood – die hoeven we niet voor hen weg te houden. Een mooi voorbeeld hiervan vind ik het verhaal van een vader die zijn zoon-
tje op zesjarige leeftijd verloor. Op een dag zat het jongetje – dat wist niet lang meer te

zullen leven – alle enveloppen te bekijken van de kaarten die hij had gekregen van familie en vrienden. ‘Papa’, zei hij, ‘ik zou zo graag een postzegelverzameling beginnen.’ Die middag weekten ze de postzegels los van de enveloppen en plakten ze op een groot vel papier. Na een tijdje was het jongetje moe en voldaan. ‘Zo, ik ben blij dat ik nu toch nog een postzegelverzameling ben begonnen’, zei hij en viel voor de laatste keer in slaap.

Het is belangrijk om het spel van het kind te begrijpen en erbij aan te sluiten

Uiteindelijk zijn het de kinderen die het beste voelen en weten wat nodig is en wij kunnen dat ondersteunen en ervan leren. Een geestelijk verzorger voor kinderen zou zich daarom niet moeten richten op het afleiden van de toestand waarin het kind verkeert, maar deze juist samen met het kind moeten verkennen, op speelse wijze. Al spelend kunnen we de risico’s van het mens-zijn ervaren, vormgeven en loslaten.

S.L. van Laar is theatermaker en masterstudent geestelijke verzorging aan de Vrije Universiteit te Amsterdam. Website: www.simonevertelt.nl. E-mail: info@simonevertelt.nl.

Literatuur

Burghoorn, A. (2020). Filosoof Martha Nussbaum: ‘Plezier en pijn zijn de risico’s van het mens zijn.’ *De Volkskrant*, 23 maart.

Malaguzzi, L. (1950/2010). *Zeker de honderd is er*. In C. Edwards, L. Gandini & G. Forman, *De honderd talen van kinderen*. Amsterdam: SWP.

Noten

- 1 Voorbeelden van zulke tekstjes zijn te zien in de galerij van mijn website.